

Klaudia Orłowska-Radecka*

Znaki towarowe przedsiębiorstw toruńskich zarejestrowane dla branży spożywczej w latach 1924–1939

Trademarks of Toruń enterprises registered for the food industry
between 1924 and 1939

Warenzeichen der Toruner Unternehmen, die für die Lebensmittelindustrie in den Jahren 1924–1939 registriert wurden

Streszczenie. Niniejszy artykuł stanowi syntetyczne opracowanie problematyki znaków towarowych, zarejestrowanych dla produktów spożywczych w okresie międzywojennym na rzecz przedsiębiorstw toruńskich, a jednocześnie jest pierwszą próbą podjęcia tematu znaków

---

* Absolwentka prawa i historii sztuki na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, aplikantka radcowska przy Okręgowej Izbie Radców Prawnych w Toruniu, doktorantka w Szkole Doktorskiej Nauk Humanistycznych, Teologicznych i Artystycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, przewodnicząca po Toruniu, miłośniczka historii lokalnej. W pracy zawodowej zajmuje się szeroko pojętym prawem cywilnym, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki znaków towarowych. W ramach prowadzonych badań naukowych przygotowuje rozprawę doktorską dotyczącą identyfikacji wizualnej przedsiębiorstw toruńskich w XX w. Niniejszy artykuł został opracowany na podstawie niepublikowanej pracy magisterskiej pt. *Znaki towarowe przedsiębiorstw toruńskich zarejestrowane w latach 1924–1939 r.*, napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Jana Wiktora Sienkiewicza, obronionej w listopadzie 2022 r. i uhonorowanej I nagrodą w XXXI Konkursie Towarzystwa Miłośników Torunia na najlepsze prace magisterskie i dyplomowe o tematyce toruńskiej. ORCID: 0009-0003-9308-7028.

towarowych w przestrzeni Torunia – zagadnienie to dotychczas pozostawało poza zainteresowaniem badaczy. Jako podstawowe źródło badawcze wykorzystano ponad 180 egzemplarzy „Wiadomości Urzędu Patentowego” z lat 1924–1939. Część główna artykułu została poprzedzona wstępem z uwzględnieniem podstawowych zagadnień – definicji znaku towarowego, historii znaku towarowego na świecie i w Polsce, początków działania Urzędu Patentowego Rzeczypospolitej Polskiej oraz ogólnej charakterystyki znaków towarowych zgłoszonych przez toruńskie przedsiębiorstwa. W dalszej kolejności przedstawiono krótką historię 9 przedsiębiorstw wraz z opisem zarejestrowanych znaków towarowych. Do artykułu dołączono ilustracje z przedstawieniem najważniejszych znaków graficznych i słowno-graficznych zarejestrowanych w latach 1924–1939 dla produktów spożywczych.

Summary. This article is a synthetic study of the issue of trademarks registered for food products in the interwar period for the benefit of Toruń enterprises, and at the same time it is the first attempt to take up the subject of trademarks in Toruń – this issue has so far remained outside the interest of researchers. More than 180 copies of the ‘Wiadomości Urzędu Patentowego’ (Patent Office News) from 1924–1939 were used as the primary research source. The main part of the article is preceded by an introduction including basic issues – the definition of a trademark, the history of the trademark in the world and in Poland, the beginnings of the Patent Office of the Republic of Poland and the general characteristics of trademarks filed by Toruń enterprises. This is followed by a brief history of the 9 enterprises with a description of the registered trademarks. The article is accompanied by illustrations showing the most important figurative and word and figurative marks registered between 1924 and 1939 for food products.

Zusammenfassung. Bei diesem Beitrag handelt es sich um eine zusammenfassende Ausarbeitung der Frage der Warenzeichen, die in der Zwischenkriegszeit für Toruner Unternehmen der Lebensmittelbranche registriert wurden. Gleichzeitig ist dies der erste Versuch, die Thematik der Warenzeichen in Toruń aufzugreifen – denn diese Frage war

bisher kein Gegenstand des Forscherinteresses. Als grundlegende Forschungsquelle dienten über 180 Exemplare von „Wiadomości Patentowe“ [Patentmitteilungen] aus den Jahren 1924–1939. Dem Hauptteil des Beitrags ging eine Einleitung voraus, in der auf die grundlegenden Fragen eingegangen wurde – und zwar auf die Definition eines Warenzeichens, Geschichte der Warenzeichen in der Welt und in Polen, die Anfänge der Tätigkeit des Patentamts der Republik Polen und die allgemeine Charakteristik der von in Toruń ansässigen Unternehmen angemeldeten Warenzeichen. Als nächstes wurde eine kurze Geschichte von 9 Unternehmen zusammen mit einer Beschreibung ihrer eingetragenen Warenzeichen vorgestellt. Dem Beitrag wurden Abbildungen mit den wichtigsten grafischen und wortgraphischen Zeichen beigelegt, die in den Jahren 1924–1939 für Lebensmittel registriert wurden.

Słowa kluczowe: znaki towarowe, przedsiębiorstwa toruńskie, Toruń, województwo pomorskie, dwudziestolecie międzywojenne.

Keywords: trademarks, Toruń businesses, Toruń, Pomeranian Voivodship, the inter-war period.

Schlüsselwörter: Warenzeichen, Toruner Unternehmen, Toruń, Woiwodschaft Pommern, Zwischenkriegszeit.

Wstęp

Znak towarowy to oznaczenie stosowane w handlu, służące do identyfikacji produktów lub usług konkretnego przedsiębiorcy i umożliwiające odróżnianie produktów tego samego rodzaju oferowanych przez różnych przedsiębiorców, stanowiąc tym samym podstawę budowania wizerunku i reputacji marki¹. Współcześnie, zgodnie z przepisami prawa polskiego, znakiem towarowym może być każde oznaczenie umożliwiające odróżnienie towarów jednego przedsiębiorstwa od towarów

---

¹ <https://uprp.gov.pl/pl/przedmioty-ochrony/znaki-towarowe/znaki-towarowe-informacje-podstawowe/co-to-jest-znak-towarowy> [dostęp: 10.08.2023].

drugiego przedsiębiorstwa oraz możliwe do przedstawienia w rejestrze znaków towarowych w sposób pozwalający na ustalenie jednoznacznego i dokładnego przedmiotu udzielonej ochrony². Warto podkreślić, że przepisy wskazują tylko przykładowe rodzaje form znaków towarowych – znakiem towarowym może być np. wyraz, włącznie z nazwiskiem, rysunek, litera, cyfra, kolor, forma przestrzenna, w tym kształt towaru lub opakowania czy dźwięk³. Dzięki rejestracji znaku towarowego w odpowiednim urzędzie ds. własności przemysłowej właściciel znaku uzyskuje najskuteczniejszą ochronę prawną⁴.

Choć zagadnienie rejestracji znaków towarowych pozostaje raczej w sferze zainteresowań prawników czy ekonomistów, warto zwrócić uwagę na historyczny oraz wizualny aspekt znaków towarowych, który może być interesującym problemem badawczym dla historyków oraz historyków sztuki.

Niniejszy artykuł stanowi syntetyczne opracowanie problematyki znaków towarowych zarejestrowanych dla produktów spożywczych w okresie międzywojennym na rzecz przedsiębiorstw toruńskich, a jednocześnie jest pierwszą próbą podjęcia tematu znaków towarowych w przestrzeni Torunia – zagadnienie to dotychczas pozostawało poza zainteresowaniem badaczy. Oprócz zebrania, przedstawienia i uporządkowania znaków towarowych toruńskich przedsiębiorców z branży spożywczej, celem artykułu jest przypomnienie działalności części zakładów funkcjonujących w ówczesnej stolicy województwa pomorskiego i uzupełnienie pewnego niezbadanego jeszcze wycinka historii oraz wizualnej kultury Torunia. Część główna artykułu została wzbogacona

---

² Art. 120 Ustawy z dnia 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej (t.j. Dz.U. 2023, poz. 1170).

³ Ibidem.

⁴ Jeżeli przedsiębiorca nie zdecyduje się na rejestrację znaku towarowego lub nie uzyska prawa ochronnego na zgłoszony przez siebie znak towarowy, nie oznacza to, że taki znak nie podlega ochronie prawnej. W takiej sytuacji, w przypadku stwierdzenia naruszenia, przedsiębiorca może dochodzić swoich praw na podstawie innych przepisów niż prawo przemysłowe, np. przepisów prawa autorskiego, przepisów dot. ochrony dóbr osobistych czy przepisów dot. zwalczania nieuczciwej konkurencji. Jednak dochodzenie praw na podstawie wskazanych przepisów może być trudniejsze i bardziej skomplikowane niż skorzystanie z ochrony wynikającej z zarejestrowania znaku towarowego.

o podstawowe informacje dotyczące znaków towarowych – definicję znaku towarowego, historię znaku towarowego na świecie i w Polsce, powstanie Urzędu Patentowego Rzeczypospolitej Polskiej oraz ogólną charakterystykę znaków towarowych zgłoszonych przez toruńskie przedsiębiorstwa.

Źródeł znaków towarowych można upatrywać już w czasach starożytnych, kiedy wraz z pojawieniem się towaru – przedmiotu wymiany handlowej – wykształcił się rynek i społeczny podział pracy⁵. Terytorialny rozwój rynku przyczynił się do rozproszenia towarów, a tym samym do oderwania towarów od ich twórców, przez co stawały się one anonimowe. W związku z tym na sprzedawanych lub wyrabianych towarach zaczęto umieszczać oznaczenia umożliwiające identyfikację twórcy lub sprzedawcy⁶. Jednak dopiero w XIX w. znaki towarowe zyskały silną pozycję ekonomiczną i prawną. Wówczas w niemal w całej Europie pojawiły się pierwsze nowoczesne przepisy regulujące kwestie związane z ochroną znaków towarowych. Bez wątplenia, popularyzacja znaków towarowych i chęć przedsiębiorców do oznaczania swoich towarów była naturalną konsekwencją rewolucji przemysłowej, rozwoju systemu kapitalistycznego i industrializacji. Wiek XIX obfitował w nowe odkrycia oraz wynalazki, których upowszechnienie przyczyniło się do poprawy komfortu wielu ludzi, a także do powstawania fabryk i rozpoczęcia produkcji nowych i różnorodnych towarów na masową skalę. Kapitalizm sprzyjał także powstawaniu konkurencji w ramach konkretnego rynku towarów – produkt jednego rodzaju mógł być oferowany przez wielu producentów, a konsument miał możliwość wyboru więcej niż jednej opcji. Przedsiębiorcy byli świadomi, że znaki, którymi oznaczali swoje produkty, stanowiły ważny element odróżniający ich towary od innych towarów znajdujących się na konkurencyjnym rynku. W związku z potrzebą ochrony interesów majątkowych w XIX w. przedsiębiorcy zaczęli coraz częściej rejestrować swoje znaki towarowe. Wiele z nich funkcjonuje w obrocie do dzisiaj.

Współcześnie centralnym organem administracji państwowej w zakresie ochrony prawa wynalazczego jest Urząd Patentowy Rzeczypospolitej

---

⁵ N. Daško, *Prawnokarna ochrona znaków towarowych*, Warszawa 2017, s. 1.

⁶ *Ibidem*, s. 2.

Polskiej (UPRP), utworzony 28 grudnia 1918 r. jako Urząd Patentowy Republiki Polskiej na mocy Dekretu Tymczasowego Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego. Była to jedna z pierwszych instytucji publicznych utworzonych w Polsce w 1918 r. Zgodnie z art. 1 wskazanego Dekretu do kompetencji Urzędu Patentowego należało udzielanie patentów na wynalazki, wydawanie świadectw ochronnych na prawo własności wzorów rysunkowych i modeli oraz świadectw ochronnych na znaki towarowe⁷. W dniu 2 sierpnia 1919 r. instytucję przemianowano na Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej i pod taką nazwą Urząd funkcjonuje do dzisiaj.

Należy zauważyć, że sytuacja prawna w momencie odzyskania przez Polskę niepodległości była skomplikowana. W 1918 r. na terenie państwa obowiązywały aż cztery odmienne ustawodawstwa państw zaborczych, dotyczące ochrony prawa wynalazczego – austriackie, niemieckie, rosyjskie i węgierskie. Ujednoczenie przepisów nastąpiło dopiero 4 lutego 1919 r., dzięki wprowadzeniu trzech Dekretów Naczelnika Państwa⁸.

Zasadniczym aktem urzędowym dotyczącym znaków towarowych, wprowadzającym jednak przepisy przejściowe, był Dekret Naczelnika Państwa o ochronie znaków towarowych z dnia 4 lutego 1919 r. Zgodnie z art. 1 Dekretu „znaki towarowe to rysunki i nazwy wszelkiego rodzaju, które służą przemysłowcom i kupcom do odróżniania ich towarów od towarów innych przemysłowców i kupców”⁹. Na kompleksowe ustawodawstwo w zakresie ochrony znaków towarowych trzeba było poczekać aż do 5 lutego 1924 r., kiedy uchwalono ustawę o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych. W tym roku również rozpoczęto rejestrację pierwszych znaków towarowych oraz publikację miesięcznika „Wiadomości Urzędu Patentowego”, w którym zazwyczaj co miesiąc ogłaszano drukiem udzielenie praw ochronnych na patenty, wynalazki, wzory użytkowe czy znaki towarowe.

---

⁷ Dekret tymczasowy o Urzędzie Patentowym z dnia 13 grudnia 1918 r. (Dz.U. 1918, nr 21, poz. 66).

⁸ K. Chlabicz, *Pozycja ustrojowa oraz zadania Urzędu Patentowego Rzeczypospolitej Polskiej w sprawach własności przemysłowej w ujęciu historycznym*, „Miscellanea Historico-Iuridica”, t. 17, z. 2, 2018, s. 363.

⁹ Dekret o ochronie znaków towarowych z dnia 4 lutego 1919 r. (Dz.Pr.P.P. 1919, nr 13, poz. 139).

Pierwszy polski znak towarowy został zarejestrowany na rzecz Pruszkowskiej Fabryki Ultramaryny „Sommer i Nower” 11 kwietnia 1924 r. (data pierwszeństwa 25 sierpnia 1918 r.) i stanowił etykietę przedstawiającą wizerunek leżącego lwa z umieszczonym nad nim dwugłowym orłem oraz czterema dwustronnymi medalami umieszczonymi wokół niego¹⁰.

W tym miejscu warto wyjaśnić pewną nieścisłość. Pierwszy znak towarowy został w Polsce zgłoszony 25 sierpnia 1918 r., czyli sześć lat przed jego zarejestrowaniem, a nawet przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości. Wyjaśnieniem dla tej sytuacji jest przepis art. 23 wspomnianego wyżej Dekretu o ochronie znaków towarowych, który stanowił:

Świadczenia na znaki towarowe zgłoszone przed wprowadzeniem niniejszej ustawy na zasadzie ustaw, obowiązujących dotychczas w Polsce lub częściach Polski, zachowują, z zastrzeżeniem praw osób trzecich, swą moc, o ile posiadacze w ciągu 6 miesięcy od daty uzyskania mocy obowiązującej przez ustawę niniejszą zgłoszą je do Urzędu Patentowego, załączając podanie (art. 4 punkt 1) i kliszę wraz z 3 odbitkami (art. 10) oraz kwit kasy skarbowej z uiszczenia opłaty (art. 14). Ministrowi Przemysłu i Handlu przysługuje prawo przedłużenia terminu powyższego¹¹.

Oznacza to, że znakom towarowym zgłoszonym przed wejściem tego Dekretu w życie została udzielona ochrona, o ile posiadacze znaków zgłosili je do Urzędu Patentowego w ciągu sześciu miesięcy od dnia wejścia Dekretu w życie i spełnili pozostałe warunki wskazane w przytoczonym przepisie. Wysoce prawdopodobne jest, że pierwszy zarejestrowany znak towarowy pierwotnie został zgłoszony w którymś z krajów zaborców, a następnie poprzez zastosowanie przepisów przejściowych z Dekretu ochrona została przeniesiona na grunt prawa polskiego.

Należy także odpowiedzieć na pytanie, dlaczego rejestracja pierwszego znaku nastąpiła prawie sześć lat po jego zgłoszeniu, a pięć lat

---

¹⁰ „Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 1, z. 1, 1924 (maj), s. 10.

¹¹ Dekret o ochronie znaków towarowych z dnia 4 lutego 1919 r. (Dz.Pr.P.P. 1919, nr 13, poz. 139).

po wejściu w życie Dekretu o ochronie znaków towarowych. W dniu 29 października 1919 r. ówczesny Minister Przemysłu i Handlu wydał niepublikowane zarządzenie, w którym nakazano prezesowi Urzędu Patentowego wstrzymanie postępowań dotyczących udzielania patentów i rejestracji znaków towarowych. Zgłoszenia były cały czas przyjmowane, ale nierozpatrywane. Prawdopodobnie było to spowodowane koniecznością odbudowy polskiej gospodarki po okresie zaborów¹², a także pracami nad systemowym ustawodawstwem w kwestii ochrony znaków towarowych.

W latach 1924–1939 w „Wiadomościach Urzędu Patentowego” opublikowano ponad 30 tys. zarejestrowanych znaków towarowych. Wśród nich 70 znaków zostało zarejestrowanych na rzecz przedsiębiorstw toruńskich, co stanowi około 0,23% wszystkich zarejestrowanych znaków na terenie Polski w okresie międzywojennym.

Najwięcej znaków towarowych zarejestrowano dla przedsiębiorstw zajmujących się produkcją wyrobów spożywczych. W latach 1924–1939 zarejestrowano 44 znaki towarowe, które były oznaczeniem produktów i przedsiębiorstw z branży spożywczej, co stanowi ok. 62% wszystkich zarejestrowanych znaków w okresie międzywojennym przez toruńskie przedsiębiorstwa. Taki wynik wydaje się oczywisty – wyroby żywnościowe to najbardziej podstawowe produkty, niezbędne ludziom do codziennego funkcjonowania, a także powszechnie dostępne. Nie budzi zatem wątpliwości konieczność oznaczania produktów spożywczych w taki sposób, by były one łatwo odróżnialne od towarów innych konkurencyjnych producentów.

Wśród 44 znaków towarowych zarejestrowanych dla branży spożywczej aż 34 znaki służyły do oznaczania charakterystycznych dla Torunia produktów – wyrobów cukierniczych i pierników. To dość znamienne, że niemal połowa wszystkich zarejestrowanych znaków towarowych w okresie międzywojennym należała do producentów pierników. Znaki towarowe opublikowane w „Wiadomościach Urzędu Patentowego” należały do dwóch największych przedsiębiorstw produkujących pierniki

---

¹² M. Lech, *Pierwszy zarejestrowany znak towarowy w Polsce*, <https://znakitowarowe-blog.pl/pierwszy-zarejestrowany-znak-towarowy-w-polsce/> [dostęp: 10 sierpnia 2023].

w Toruniu: fabryki Gustav Weese oraz fabryki Hermann Thomas. Warto zaznaczyć, że nie byli to jedyni producenci pierników w Toruniu. Oprócz pierników z fabryki Gustava Weese i Hermanna Thomasa, w Toruniu sprzedawane były pierniki np. z fabryki Jana Ruchniewicza czy dawnej fabryki Richarda Thomasa. Jednak w „Wiadomościach Urzędu Patentowego” brak jest znaków towarowych zgłoszonych przez tych przedsiębiorców dla towarów z branży spożywczej¹³. Oprócz wyrobów cukierniczych w Toruniu wytwarzano także produkty alkoholowe. Łącznie zarejestrowano 7 znaków towarowych, które służyły do oznaczania towarów takich, jak: likiery, wódki, wina, wypalanki i inne napoje alkoholowe, piwo, porter, piwo słodowe, napoje bez alkoholu, a także słynne *toruńskie krople życia*. W okresie międzywojennym zarejestrowano także pojedyncze znaki dla fabryk produkujących kawę, smalec i mąkę pszenną¹⁴.

1. Fabryka Gustav Weese

Wśród graficznych znaków towarowych wyróżniają się znaki zarejestrowane na rzecz przedsiębiorstwa Gustav Weese, które z niezwykłą starannością oznaczało oferowane przez siebie produkty i liczne anonse prasowe, publikowane w najpoczytniejszych na terenie Pomorza czasopismach. O umiejętności prowadzenia dobrze prosperującego biznesu przez właścicieli fabryki Gustav Weese świadczą nie tylko osiągnięte zyski, liczba zatrudnionych pracowników czy rozmiary produkcji, ale również zarejestrowane w okresie międzywojennym 24 znaki towarowe.

Historia Gustav Weese sięga roku 1751, kiedy Johann Weese rozpoczął oficjalnie działalność piernikarską w Toruniu. W 1763 r. ożenił się z wdową po innym mistrzu piernikarskim, Dorotą Schreiber, i połączył rodzinne warsztaty, firmując już zakład własnym nazwiskiem¹⁵. Później-

---

¹³ K. Orłowska-Radecka, *Znaki towarowe przedsiębiorstw toruńskich zarejestrowane w okresie międzywojennym – zarys zagadnienia*, „Człowiek a historia. Ludzie i wydarzenia”, t. IX, s. 76.

¹⁴ *Ibidem*, s. 76–77.

¹⁵ J. Kucharzewska, *Historia rodziny Weese – fabrykantów toruńskich pierników – i jej inwestycje budowlane w Toruniu*, Toruń 2017, s. 24.

si spadkobiercy za datę rozpoczęcia rodzinnego przedsiębiorstwa uznali rok 1751, co dawało im pierwszeństwo w konkurencji na najdłużej działający zakład cukierniczy w Toruniu¹⁶, jednak w okresie międzywojennym na reklamach, a także na znaku towarowym zarejestrowanym na rzecz przedsiębiorstwa Gustav Weese w 1928 r. widoczny jest rok 1763. Wnuk Johanna Weese, Gustav Traugott Weese, w 1824 r. przekształcił manufakturę w nowoczesną fabrykę pierników i innych wyrobów cukierniczych, nadając jej nazwę „Gustav Weese” i chętnie reklamując swoje produkty. Przedsiębiorstwo cieszyło się dużą popularnością w XIX w. – wyroby cukiernicze były eksportowane do krajów europejskich, ale również do Chin, Japonii czy Honolulu. Ponadto firma nosiła tytuł dostawcy cesarskiego. W latach 1902–1939 fabryką zarządzali kolejni spadkobiercy: Gustav Bernhard Weese i Max Albert Weese.

W okresie międzywojennym na rynku toruńskim zauważono wzrost konkurencji – wówczas funkcjonowały licznie mniejsze zakłady zajmujące się produkcją pierników i wyrobów cukierniczych, jak chociażby przedsiębiorstwa należące do Hermanna i Richarda Thomasów, Jana Ruchniewicza oraz Juliusa Buchmanna. Każdy z fabrykantów miał świadomość znaczenia reklamy i konieczności zadbania o kwestie wizerunkowe prowadzonej działalności. Zatem w interesie właścicieli fabryki Gustav Weese było wyróżnianie się na rynku produktów piernikarskich, odpowiednie promowanie tych produktów oraz skuteczne dotarcie do potencjalnych konsumentów poprzez odpowiednią reklamę, a także ochronę znaków towarowych. Przedsiębiorcy stosunkowo szybko zgłosili znaki towarowe – wszystkie znaki towarowe zarejestrowane w lipcu 1925 r. na rzecz fabryki Gustav Weese – co istotne – zostały już zgłoszone w 1920 r.

Znaki towarowe należące do fabryki Gustav Weese i zarejestrowane w lipcu 1925 r. to niemieckojęzyczne znaki słowne i słowno-graficzne. Warto zaznaczyć, że taki zabieg miał prawdopodobnie na celu kontynuację wieloletniej tradycji przedsiębiorstwa. Wszyscy właściciele fabryki byli narodowości niemieckiej, a sama fabryka działała nieprzerwanie od II poł. XVIII w. do 1939 r., w tym przez cały okres niemieckiej przynależności Torunia.

---

¹⁶ Ibidem, s. 25.

Badacze zauważyli, że przedsiębiorstwo Gustav Weese już od końca XIX w. konsekwentnie budowało swój wizerunek poprzez dbałość w oznaczaniu produkowanych wyrobów cukierniczych, a także atrakcyjne projekty opakowań¹⁷. W latach 80. XIX w. wszelka korespondencja i dokumenty były pisane na papierze opatrzonym napisem „Gustav Weese. Honigkuchen-Fabrik” oraz logo z przedstawieniem pszczelego ula w typie „kószka” w półwieńcu kwiatów i liści oraz napisem *Schutzmarke* (niem. znak zastrzeżony), z inicjałami G.W.¹⁸ Logo to było wykorzystywane w anonsach reklamowych zamieszczanych w toruńskiej prasie. Prawdopodobnie charakterystyczne logo z motywem ula było znakiem towarowym znajdującym się pod ochroną ówczesnego niemieckiego ustawodawstwa, o czym świadczy napis *Schutzmarke*. Z pewnością znak towarowy przedstawiający logo przedsiębiorstwa został zarejestrowany przez Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej w 1925 r. pod nr. 6613 (il. 1)¹⁹. Znak wygląda tożsamo jak logo wykorzystywane przez przedsiębiorstwo w XIX w.

Kolejny znak zgłoszony przez fabrykę Gustava Weese, zarejestrowany pod nr. 6612 składa się z dwóch (lub trzech) odrębnych elementów niezwiązanych ze sobą, które były wykorzystywane już wcześniej i służyły do oznaczania towarów przedsiębiorstwa od drugiej poł. XIX w. (il. 2)²⁰. Znak towarowy o nr. rejestracji 6612, opublikowany w „Wiadomościach Urzędu Patentowego”, nie został przedrukowany w zadowalającej jakości, można jednak domniemywać, że są to wzory opakowań produktów oferowanych przez rodzinę Weese. Świadczą o tym opisy opakowań oraz zachowane opakowania produktowe z drugiej poł. XIX w., znajdujące się w zbiorach Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu, które odpowiadają graficznie elementom będącym częściami znaku o nr. 6612. Ponadto prostokątny kształt pola obrazowego wskazuje na przeznaczenie znaku towarowego – umieszczanie na prostokątnych płaszczyznach, będących ściankami opakowania – pudełka z piernikami. Tak więc po lewej i po prawej stronie znaku towarowego o nr. 6612

---

¹⁷ Ibidem, s. 93.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ „Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 2, z. 7, 1925 (lipiec), s. 801–802.

²⁰ Ibidem.

widoczne są dwa opakowania produktowe, a w dolnym lewym rogu – znak zawierający logo zakładu.

Kolejne znaki towarowe zgłoszone przez fabrykę Gustava Weese i zarejestrowane w 1925 r. to głównie znaki słowne, pisane prostą, pogrubioną czcionką, odnoszące się do oferowanych produktów, ich pochodzenia oraz właściciela/nazwy przedsiębiorstwa²¹. Wśród nich można znaleźć następujące znaki towarowe:

- *Coppernicus* (nr rej. 6614), zarejestrowany 15 lipca 1925 r., data pierwszeństwa 30 sierpnia 1920 r., dla towarów: ciastka, ciastka miodowe, pierniki, keksy i biszkopty,
- *Gustav Weese* (nr rej. 6615), zarejestrowany 15 lipca 1925 r., data pierwszeństwa 30 sierpnia 1920 r., dla towarów: ciastka miodowe, ciastka z pieprzem, pierniki,
- *Weese's Honigkuchen* (nr rej. 6616), zarejestrowany 15 lipca 1925 r., data pierwszeństwa 30 sierpnia 1920 r., dla towarów: ciastka miodowe, ciastka i pierniki,
- *Botschafter* (nr rej. 6617), zarejestrowany 15 lipca 1925 r., data pierwszeństwa 30 sierpnia 1920 r., dla towarów: ciastka miodowe, ciastka i pierniki,
- *Haubitzen-Grüsse* (nr rej. 6618), zarejestrowany 15 lipca 1925 r., data pierwszeństwa 30 sierpnia 1920 r., dla towarów: ciastka miodowe, ciastka i pierniki,
- *GEWEBI* (nr rej. 6619), zarejestrowany 15 lipca 1925 r., data pierwszeństwa 30 sierpnia 1920 r., dla towarów: ciastka miodowe, ciastka i pierniki,
- *Gee-Wee-Packung* (nr rej. 6620), zarejestrowany 15 lipca 1925 r., data pierwszeństwa 30 sierpnia 1920 r., dla towarów: pierniki,
- *Gustav Weese Ge-We-Tho* (nr rej. 6622) zarejestrowany 16 lipca 1925 r., data pierwszeństwa 30 sierpnia 1920 r., dla towarów: ciastka miodowe, pierniki, towary czekoladowe i cukrowe.

Na szczególną uwagę zasługują dwa znaki towarowe o nr. 6618 i 6621, tj. znak słowny *Haubitzen-Grüsse* oraz graficzne rozwinięcie niniejszego znaku (il. 3)²². Znaki towarowe są ciekawe z historycznego

---

²¹ Ibidem, s. 801–803.

²² Ibidem, s. 802.

punktu widzenia – sformułowanie Haubitzen-Grüsse, co w tłumaczeniu oznacza „pозdrowienia spod haubic(y)”, wskazuje prawdopodobnie na fakt produkcji wyrobów cukierniczych z przeznaczeniem dla wojska.

Znak towarowy o nr. 6621 przedstawia koło, którego znaczną część zajmuje płomień będący zmaterializowanym momentem wystrzału pocisku z lufy, prawdopodobnie jak sam podpis wskazuje – haubicy lub innego działa (il. 3). Płomienie rozchodzą się równomiernie. Po prawej stronie widoczny jest podpis „Haubitzen-Grüsse”, a pod nim, już napisany mniejszym rozmiarem czcionki podpis „Gustav Weese Hoflieferant Thorn”, co oznacza „Gustav Weese nadworny dostawca Toruń”.

Ostatni znak zarejestrowany przez fabrykę Gustava Weese w lipcu 1925 r. pod nr. 6632 przedstawia opakowanie kultowych pierników – toruńskich katarzynek (il. 4)²³. Znak towarowy przyjmuje kształt prostokąta, podzielonego na dwie części – górną i dolną. W dolnej części, w centrum przedstawienia, obramionej białą prostokątną obwódką, widoczny jest kształt katarzynki, a w środku postać kobiety – być może siostry zakonnej – trzymającej mniejsze pierniki lub formy piernikarskie. Po jej prawej stronie widnieje napis „Thorn Katharinshen Gustav Weese Hoflieferant Thorn”, co oznacza „toruńskie katarzynki Gustav Weese nadworny dostawca Toruń”. Na dole zostały umieszczone postaci kobiet stojące w dwóch rzędach, a w tle prawdopodobnie budynek fabryki (widoczne kominy fabryczne, z których wydobywa się dym). W górnej części (odwróconej) znajdują się nieczytelne napisy, prawdopodobnie dotyczące przedsiębiorstwa lub samego produktu, a wokół napisu – figurki małych postaci kobiecych/dziewczynek, rozmieszczone symetrycznie i równomiernie. Nad napisem widoczne koło z nieczytelnymi napisami.

Po analizie znaków towarowych zarejestrowanych w lipcu 1925 r. na rzecz fabryki Gustav Weese należy podsumować kilka wątków. W pierwszej kolejności warto podkreślić, że znaki towarowe zostały zgłoszone już w 1920 r., a ich zarejestrowanie, z uwagi na późniejsze rozpoczęcie prac Urzędu Patentowego, nastąpiło 6 lat później. Co więcej, zgłoszone przez przedsiębiorstwo znaki były zapisane wcześniej

---

²³ Ibidem, s. 803.

w świadomości i pamięci ówczesnych konsumentów, o czym świadczą liczne reklamy z wykorzystaniem zgłoszonych znaków już od lat 80. XIX w. Rejestracja tych znaków stanowiła usankcjonowanie, potwierdzenie istniejącego od wielu lat stanu rzeczy. Ponadto właściciel fabryki intencjonalnie komunikował się z odbiorcami dóbr w języku niemieckim, co nie powinno wywoływać zaskoczenia – członkowie rodziny Weese byli narodowości niemieckiej, a sam Toruń do 1920 r. pozostawał pod zwierzchnictwem władz niemieckich.

Można postawić śmiałą tezę, że znaki zarejestrowane w 1925 r. na rzecz przedsiębiorstwa „Gustav Weese” zdążyły się zdezaktualizować od czasu ich zgłoszenia w 1920 r. Toruń od 1920 r. był miastem Rzeczypospolitej, a językiem urzędowym stał się język polski, więc zakład został zmuszony do zmiany stylu komunikacji. Rzeczywiście, w okresie międzywojennym fabryka Gustav Weese zmieniła swoje logo, papier firmowy i wprowadziła nowe produkty. W tym miejscu warto zaznaczyć, że napisy będące elementami znaków towarowych zgłaszanych przez przedsiębiorstwo Gustav Weese w kolejnych latach, były formułowane już w języku polskim.

Fabryka Gustav Weese w latach 1922–1930 zgłosiła kilka słownych znaków towarowych, będących nazwami własnymi dla nowych produktów w ofercie przedsiębiorstwa. Wszystkie znaki były już polskojęzyczne. Zmiana ta niewątpliwie wynikała z warunków politycznych i konieczności dostosowania się do nowych wyzwań na rynku. Co więcej, same nazwy wskazują na polskie pochodzenie oferowanych produktów (np. „Polonia”, „Perły wiślane”, polskie imiona) Wśród nich można wyróżnić znaki:

- *JADWIŻANKI* (nr rej. 9806), zarejestrowany 18 listopada 1925 r., data pierwszeństwa 9 lutego 1922 r., dla towarów: pierniki oblewane czekoladą²⁴,
- *POLONIA* (nr rej. 10514), zarejestrowany 19 grudnia 1925 r., data pierwszeństwa 17 stycznia 1922 r., dla towarów: pierniki, keksy i wyroby cukiernicze²⁵,

---

²⁴ „Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 2, z. 11, 1925 (listopad), s. 1398–1399.

²⁵ „Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 2, z. 12, 1925 (grudzień), s. 1531.

- *PERŁY WIŚLANE* (nr rej. 11891), zarejestrowany 29 marca 1926 r., data pierwszeństwa 9 stycznia 1924 r., dla towarów: małe pierniczki z ciasta miodowego oblewane cukrem²⁶,
- *KOPERNIK* (nr rej. 12508), zarejestrowany 17 czerwca 1926, data pierwszeństwa 28 sierpnia 1923 r., dla towarów: pierniki²⁷,
- *Jagódka* (nr rej. 21081), zarejestrowany 3 marca 1931 r., data pierwszeństwa 21 lipca 1930 r., dla towarów: wyroby piernikarskie, keksy, makarony, biszkopty, sucharki, czekolada, cukierki i marmoladki²⁸,
- *Pałacowa* (nr rej. 21082), zarejestrowany 3 marca 1931 r., data pierwszeństwa 21 lipca 1930 r., dla towarów: wyroby piernikarskie, keksy, makarony, biszkopty, sucharki, czekolada, cukierki i marmoladki²⁹,
- *Kolibri* (nr rej. 21083), zarejestrowany 3 marca 1931 r., data pierwszeństwa 21 lipca 1930 r., dla towarów: wyroby piernikarskie, keksy, makarony, biszkopty, sucharki, czekolada, cukierki i marmoladki³⁰.

Fabryka Gustav Weese zgłosiła także znaki słowno-graficzne, kierowane już do polskich konsumentów. W grudniu 1926 r. zarejestrowano pod nr. 13942 znak towarowy zgłoszony w październiku 1922 r. dla towarów: pierniki. Znak służył do oznaczania opakowań z toruńskimi katarzynkami (il. 5)³¹. Kształt pola obrazowego to stojący prostokąt, w którego centrum znajduje się stylizowany napis pod kątem 45 stopni „Gustav Weese Toruń”. Nad i pod napisem znajdują się ciemne prostokątne paski – w górnym umieszczono symboliczne sylwetki kobiece, a w dolnym – napis „Katarzynki 9 Katarzynki”, odnoszący się do liczby zapakowanych pierników. Na samej górze widoczny jest symbol Torunia – anielica umieszczona w okręgu. W tle wytłoczono wzór przypominający plastry miodu.

²⁶ „Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 3, z. 4, 1926 (kwiecień), s. 374.

²⁷ „Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 3, z. 7, 1926 (lipiec), s. 593.

²⁸ „Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 8, z. 3, 1931 (marzec), s. 223.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

³¹ „Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 3, z. 12, 1926 (grudzień), s. 1053.

W lipcu 1927 r. zarejestrowano kolejne słowno-graficzne znaki towarowe na rzecz przedsiębiorstwa Gustav Weese. Znak zarejestrowany pod nr. 15135 dla towarów: pierniki, keksy, sucharki, czekolady i cukierki, to elipsoidalny medalion z napisem „1763 Weese” (il. 6)³². Ponownie tłem dla napisu stał się wzór plastrów miodu. Całość została obramowana wyróżniającą się obwódką.

Znak zarejestrowany pod nr. 15145 dla towarów: pierniki, keksy, sucharki, czekolada i cukierki, służył do oznaczania opakowań produktu o nazwie własnej „Lwiątką” (il. 7)³³. Kształt pola obrazowego to stojący prostokąt. W górnej części znajduje się herb Torunia, poniżej napis „Lwiątką 9 Lwiątką” (odnoszący się do liczby zapakowanych wyrobów), poniżej stylizowany napis „Gustav Weese Toruń”, a na samym dole pasek z wyobrażeniem walczących lwów. Przedsiębiorstwo konsekwentnie w tle zastosowało wzór plastrów miodu. Ponadto znak graficznie nawiązuje do zarejestrowanego wcześniej znaku pod nr. 13942.

W maju 1928 r. zarejestrowano pod nr. 16594 kolejny znak towarowy, zgłoszony przez przedsiębiorstwo Gustav Weese w listopadzie 1927 r. dla towarów: herbata, kawa, kakao, czekolada, pieczywo, pierniki, wyroby cukiernicze³⁴. Znak przedstawia palmę o geometrycznym, symbolicznym kształcie (il. 8). Do pnia palmy przylega okrągły medalion z podpisem „Gustav Weese Toruń”. W dolnej części medalionu można zauważyć znacznie pomniejszony znak, zarejestrowany wcześniej pod nr. 15135, który został opisany powyżej.

Ostatni słowno-graficzny znak towarowy fabryki Gustava Weese został zarejestrowany pod nr. 16931 w lipcu 1928 r.³⁵ Zgłoszenie nastąpiło kilka miesięcy wcześniej, w marcu 1928 r., dla towarów: wyroby piernikarskie, keksy, sucharki, czekolada i cukierki. Znak pełnił funkcję nowego, odświeżonego logo przedsiębiorstwa (il. 9). Przedstawia charakterystycznie poprowadzoną literę „W”, w obrębie której widoczny jest rok powstania fabryki – 1763 oraz nazwisko właściciela i nazwa fabryki – Weese. Właśnie ten znak służył właścicielom do oznaczania papieru firmowego.

³² „Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 4, z. 8, 1927 (sierpień), s. 488.

³³ Ibidem, s. 490.

³⁴ „Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 5, z. 6, 1928 (czerwiec), s. 465.

³⁵ „Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 5, z. 9, 1928 (wrzesień), s. 692.

2. Fabryka Hermann Thomas

Fabryka Hermann Thomas była konkurentem na rynku wyrobów pierniarskich dla fabryki Gustava Weese. Została założona przez Hermanna Thomasa w 1857 r. W 1885 r. przedsiębiorstwo przejął syn Hermanna, Oskar Thomas. Fabrykę Hermann Thomas, tak jak fabrykę Gustav Weese, mianowano w 1900 r. nadwornym dostawcą Jego Wysokości Cesarza Niemieckiego, na którego dwór przedsiębiorstwo wysyłało wyroby znacznie wcześniej³⁶. W latach międzywojennych przedsiębiorstwo nie uniknęło trudności finansowych. W 1936 r. pod tym samym adresem działała już Fabryka Pierników Albina Rosta, dawniej fabryka Hermann Thomas. Po zakończeniu II wojny światowej działalność fabryki nie została wznowiona³⁷.

W listopadzie 1925 r. zarejestrowano dziesięć znaków towarowych zgłoszonych przez fabrykę Hermann Thomas w styczniu 1922 r. W historii przedsiębiorstwa było to jednorazowe przedsięwzięcie, w kolejnych latach nie zgłoszono już żadnych znaków towarowych na rzecz tej fabryki. Wszystkie znaki zarejestrowane pod nr. 9521, 9719–9727 zostały zgłoszone dla towarów: wyroby piekarskie i cukiernicze, szczególnie pierniki zwykłe i z miodem, cukry³⁸. Większość z nich stanowią proste, nieskomplikowane, sporządzone pogrubioną czcionką napisy odnoszące się do nazwy przedsiębiorstwa lub pochodzenia produktów. Tak jak w przypadku pierwszych znaków towarowych zgłoszonych przez fabrykę Gustav Weese, znaki towarowe zarejestrowane na rzecz fabryki „Hermann Thomas” są niemieckojęzyczne. Wśród nich można znaleźć następujące znaki towarowe:

- THOMAS (nr rej. 9251), zarejestrowany 28 października 1925 r., data pierwszeństwa 21 stycznia 1922 r.,
- THOMAS’DESSERT „KATHARINCHEN SONJA” (nr rej. 9721), zarejestrowany 14 listopada 1925 r., data pierwszeństwa 21 stycznia 1922 r.,

---

³⁶ R. Sudziński, M. Samulski, *Dzieje przemysłu pierniarskiego w Toruniu*, „Rocznik Toruński”, t. 6, 1971, s. 23.

³⁷ K. Lewandowski, *Fabryka Hermanna Thomasa*, <https://muzeum.torun.pl/blog/fabryka-herrmanna-thomasa/> [dostęp: 10.08.2023].

³⁸ „Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 2, z. 11, 1925 (listopad), s. 1314, 1385.

- *THOMAS RUSSISCHE WÜRFEL* (nr rej. 9722), zarejestrowany 14 listopada 1925 r., data pierwszeństwa 21 stycznia 1922 r.,
- *Thorner Ordensplätzchen* (nr rej. 9723), zarejestrowany 14 listopada 1925 r., data pierwszeństwa 21 stycznia 1922 r.,
- *Herrenmeister* (nr rej. 9724), zarejestrowany 14 listopada 1925 r., data pierwszeństwa 21 stycznia 1922 r.,
- *Thomas Brunnekuchen* (nr rej. 9725), zarejestrowany 14 listopada 1925 r., data pierwszeństwa 21 stycznia 1922 r.,
- *Weichsel-Wellen* (nr rej. 9726), zarejestrowany 14 listopada 1925 r., data pierwszeństwa 21 stycznia 1922 r.,
- *Tho* (nr rej. 9727), zarejestrowany 14 listopada 1925 r., data pierwszeństwa 21 stycznia 1922 r.

Oprócz słownych znaków towarowych fabryka Hermann Thomas zgłosiła dwa znaki słowno-graficzne³⁹. Jeden z nich, zarejestrowany pod nr. 9719 (il. 10), przedstawia logo przedsiębiorstwa, stosowane w anon-sach prasowych oraz na opakowaniach produktowych i papierze firmowym. Logo fabryki jest podobne do logo przedsiębiorstwa „Gustav Weese” stosowanego do czasu powrotu Torunia do Rzeczypospolitej. Znak ma kształt zbliżony do koła i przedstawia dwa niedźwiedzie w koronach stojące przy ulu typu „kószka”. Nad ulem widnieje korona, a pod ulem inicjały H.T. odnoszące się do nazwy przedsiębiorstwa. Całość została obramowana półwieńcem. Motywy takie, jak: ul w typie „kószka”, półwieńiec oraz inicjały również zostały zastosowane w przypadku logo fabryki Gustav Weese.

Kolejny znak towarowy nr 9720 służył prawdopodobnie do oznaczania opakowań z piernikami – toruńskimi katarzynkami (il. 11)⁴⁰. Znak ma formę stojącego prostokąta i przedstawia postać zakonnicy ubranej w habit i długi welon, trzymającej najpopularniejszy toruński piernik – katarzynkę. W górnej części widoczny jest stylizowany napis „Nonne Katharina” (pol. *siostra Katarzyna*). Taki projekt znaku towarowego nawiązywał do jednej z legend o toruńskim pierniku, w której to siostra zakonna o imieniu Katarzyna była autorką pierników o nietypowym kształcie – połączonych ze sobą sześciu medalionów.

³⁹ Ibidem, s. 1385.

⁴⁰ Ibidem.

Niewątpliwie, należy przyznać, że obie fabryki produkujące pierniki – Gustav Weese i Hermann Thomas – konkurowały ze sobą nie tylko w kwestii jakości wyrobów cukierniczych, lecz także w kwestii wizualnej identyfikacji marki. Przedsiębiorstwa produkowały podobne produkty (np. katarzynki) i posiadały podobne do siebie logo, wykorzystujące nawet tożsame motywy. Warto jednak zaznaczyć, że pod względem produkcji, liczby zatrudnianych osób, liczby reklam publikowanych w najróżniejszych czasopismach oraz liczby zarejestrowanych znaków towarowych fabryka Gustav Weese zdecydowanie wyprzedzała konkurencyjne przedsiębiorstwo.

3. Fabryka Sułtan & Co., nast. W. Maćkowiak

W 1858 r. w Toruniu Wolf Sułtan, jeden z najbogatszych żydowskich przedsiębiorców w mieście, założył fabrykę produkującą wysokoprocentowy alkohol: likiery, rumy i wódki gatunkowe. W 1902 r. fabrykant przekazał swoją destylarnię bratankowi, Eugeniuszowi Barnassowi. W 1922 r. przedsiębiorstwo odkupił Waclaw Maćkowiak, reemigrant ze Stanów Zjednoczonych, prężnie rozwijając działalność fabryki. W okresie międzywojennym produkowano nawet 500 tys. litrów alkoholu, oferując m.in. wódkę żołądkową, koniaki winiaki i likiery, w tym słynne *toruńskie krople życia*⁴¹.

Spółka kontynuowała tradycję Wolfa Sułtana i wytwarzała najpopularniejszy likier o nazwie *toruńskie krople życia* lub *toruńskie krople Wuma* (niem. *Thorner Lebenstropfen* lub *Wuma Kamp*), produkowany przez liczne zakłady toruńskie już w XIX w. Był to trunek typu *Boonekamp* – gorzki, ziołowo-korzenny digestif podawany po posiłku, na dobre trawienie. Toruńskich kropli nie mogło zatem zabraknąć w ofercie Waclawa Maćkowiaka. Wkrótce po przejściu przedsiębiorstwa przez Maćkowiaka, jeszcze w lipcu 1922 r. zgłoszono dwa słowne znaki towarowe, które zarejestrowano w grudniu 1925 r. pod nr. 10421–10422 dla następujących towarów: likiery, wódki, wina, wypalanki i inne napoje

---

⁴¹ S. Spandowski, *Tablica przed toruńskim Polmosem wywołała dyskusję*, <https://nowosci.com.pl/tablica-przed-torunskim-polmosem-wywolala-dyskusje/ar/10856748> [dostęp: 10.08.2023].

alkoholowe⁴². Proste znaki słowne, pisane wersalikami, stanowiły nazwy oferowanych produktów – „PASIECZNIK” oraz „KROPLE TORUŃSKIE WUMA”.

W kwietniu 1926 r. zarejestrowano pod nr. 11946 ostatni znak towarowy zgłoszony przez przedsiębiorstwo Wacława Maćkowiaka w 1922 r. dla towarów: likiery, wódki, wina, wypalanki i inne napoje alkoholowe⁴³. Znak towarowy jest pod kątem graficznym ciekawszy niż uprzednio zarejestrowane znaki słowne. Przedstawia prawdopodobnie logo przedsiębiorstwa i w formie nawiązuje do herbu (il. 12). W centrum umieszczono tarczę ze stylizowanym monogramem „M”, odnoszącym się do nazwiska właściciela fabryki. Tarczę podtrzymują dwa gryfy, stojące na postumencie składającym się z dekoracyjnego ornamentu wypełnionego wicią roślinną. Pod spodem widoczny jest napis „ZNAK OCHRONNY”. Logo z pewnością służyło do oznaczania etykiet. Sam znak towarowy został zaprojektowany w stylistyce charakterystycznej dla wytwórni alkoholu. Taka symbolika wskazywała na długoletnią tradycję w produkcji oraz wysoką jakość oferowanych dóbr.

4. Browar Toruński Towarzystwo Akcyjne

Przedsiębiorstwo Browar Toruński Towarzystwo Akcyjne zostało założone w 1926 r.⁴⁴ Browar działał przy ul. Browarnej 5 w Toruniu, a od 1933 r. stał się oddziałem Browaru Kuntersztyn Sp. Akc. w Grudziądzu⁴⁵. Poza piwem produkował także lemoniadę i wodę sodową.

W styczniu 1927 r. Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej zarejestrował pod nr 14199 znak towarowy zgłoszony w lipcu 1926 r. przez Browar Toruński Towarzystwo Akcyjne dla towarów: piwo, porter, piwo, słodowe, napoje bez alkoholu (il. 13)⁴⁶. Znak towarowy przyjmuje formę koła, w którym znajduje się schematycznie ukazana postać rycerza

---

⁴² „Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 2, z. 12, 1925 (grudzień), s. 1513–1514.

⁴³ „Wiadomości Urzędu Patentowego” 1926 (kwiecień), R. 3, z. 4, s. 388.

⁴⁴ <http://www.historiafabryk.pl/projekt/baza-spolek-akcyjnych/browar-torunski-towarzystwo-akcyjne.html> [dostęp: 10.08.2023].

⁴⁵ K. Przybyszewski, *Toruń w drugiej Rzeczypospolitej 1920–1939*, Toruń 1994, s. 86.

⁴⁶ „Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 4, z. 2, 1927 (lutycy), s. 138.

bez widocznej twarzy, odzianego w zbroję z herbem na środku klatki piersiowej z przedstawieniem orła lub gryfa. Mężczyzna trzyma w obu dłoniach kufle z piwem, z których wydobywa się piana. W dolnej części znaku towarowego umieszczono litery „B T T”, będące skrótem wskazującym na nazwę przedsiębiorstwa – Browar Toruński Towarzystwo (Akcyjne). Znak jest stosunkowo prosty w swojej formie, jak i przekazie treściowym. Postać składa się z fragmentarycznych części ciała, potraktowanych umownie, można powiedzieć – form geometrycznych o silnej kresce. W środku postać jest cieniowana, natomiast na zewnątrz postaci, oprócz umieszczenia liter, pole obrazowe pozostało niewypełnione. Ten znak towarowy był także tłoczony na szklanych butelkach, w związku z czym prostota form była podyktowana trudnością oznaczenia materiału, jakim jest szkło.

W lutym 1928 r. pod nr. 16164 zarejestrowano drugi znak należący do przedsiębiorstwa Browar Toruński Towarzystwo Akcyjne (il. 14)⁴⁷. Zgłoszenie nastąpiło w kwietniu 1927 r. dla towarów: piwo i piwo słodowe. Znak ma kształt elipsoidalnej etykiety, w której centrum znajduje się postać kobiety trzymającej dziecko, a w lewej dłoni trzymającej kielich z piwem. Dziecko przysuwa swój policzek do policzka matki, a obie postaci uśmiechają się. Pod spodem widoczne są napisy informujące o produkcie „KARAMEL PIWO PEŁNE Piwo wyrabiane przy użyciu cukru pojemność 0,3 lt”. W dolnej części umieszczono logo przedsiębiorstwa opisane powyżej, które wcześniej zarejestrowano jako znak towarowy. W obramieniu, dookoła centralnego przedstawienia, znajdują się napisy wskazujące na nazwę przedsiębiorstwa oraz określające grupę docelową dla piwa Karamel, w górnej części: „BROWAR TORUŃSKI TOW. AKC. TORUŃ”, a w dolnej części: „Dla chorych, rekonwalescentów, małokrwestych i karmiących matek”. Ten produkt był szeroko reklamowany na łamach dziennika „Słowo Pomorskie”⁴⁸.

---

⁴⁷ „Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 5, z. 3, 1928 (marzec), s. 265.

⁴⁸ Zob. np. „Słowo Pomorskie”, R. 7, nr 255, 1927 (6 listopada); „Słowo Pomorskie”, R. 7, nr 257, 1927 (9 listopada).

5. Fabryka Bracia Dalkowscy

W 1921 r. Ludwik i Roman Dalkowscy odkupili Fabrykę Wódek i Likierów Franza Graffa w Toruniu. Bracia, dzięki kapitałowi zarobionemu na emigracji w Stanach Zjednoczonych, szybko rozwinęli swoją fabrykę, która oferowała szeroki asortyment – produkowano wódki, likiery, rum czy koniaki oraz *toruńskie krople życia* pod nazwą *Boone Kamp – krople gorzkie żółdkowe*. Właściciele dbali również o wizualny aspekt produktów, przywiązując dużą wagę do etykiet i opakowań, które były projektowane i drukowane w toruńskim Zakładzie Chromolitograficznym Edwarda Stefanowicza⁴⁹. Przedsiębiorstwo w okresie międzywojennym funkcjonowało cały czas pod tym samym adresem – przy ul. Strumykowej. W wyniku licznych ograniczeń związanych z wejściem w życie ustawy o monopolu spirytusowym Fabryka Wódek i Likierów w 1927 r. zakończyła produkcję w zakładzie toruńskim.

W kwietniu 1926 r. pod nr. 11973 zarejestrowano jedyny znak graficzny zgłoszony przez fabrykę Braci Dalkowskich w styczniu 1923 r. dla towarów: wódki, likiery i inne napoje alkoholowe. Znak przedstawia sylwetkę Mikołaja Kopernika (il. 15)⁵⁰. Bez wątpienia twórcy oznaczenia zainspirowali się pomnikiem Mikołaja Kopernika, znajdującym się na Rynku Staromiejskim w Toruniu. Postać Kopernika jest ubrana w togę profesorską, w lewej dłoni trzyma astrolabium, a palcem prawej dłoni pokazuje w górę. Taki projekt znaku towarowego odnosi się wprost do miejsca produkcji i pochodzenia towarów – Torunia. Bracia Dalkowscy używali go do oznaczenia etykiet produktowych.

6. Przedsiębiorstwo „Mocca” Import i Palarnia Kawy

W okresie międzywojennym bracia Szarzyńscy prowadzili Palarnię Kawy „Mocca”, mieszczącą się przy ul. Prostej 2 w Toruniu. W książce adresowej Torunia z 1923 r. ogłaszali się w taki sposób: „Gatunki nasze

---

⁴⁹ K. Kluczajd, *Specjalność Wuma Kamp i rajd... szlakiem knajp (BP)*, <https://toruniarnia.blogspot.com/2016/05/specjalnosc-wuma-kamp-i-rajd-szlakiem.html> [dostęp: 10.08.2023].

⁵⁰ „Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 3, z. 4, 1926 (kwiecień), s. 393–394.

palimy w sposób naturalny, nie obciążając ich wagi cukrem ani zdrowiu szkodliwymi olejkami. Zamówienia pozamiejscowe skuteczniamy jak najstaranniej, wysyłając o ile możności kawę jeszcze ciepłą”⁵¹. Również w ofercie palarni można było znaleźć niejaki „Moccapin, najznakomitszy środek zastępujący kawę ziarnistą”⁵². Poza tymi wzmiankami brakuje informacji na temat przedsiębiorstwa. Ostatnia adnotacja o Palarni Kawy „Mocca” znajduje się w książce adresowej Torunia z 1932 r., a w kolejnym wydaniu z 1936 r. zakład o takiej nazwie w mieście już nie funkcjonował. Prawdopodobnie palarnia zakończyła swoją działalność między rokiem 1932 a 1936.

W marcu 1930 r. zarejestrowano pod nr. 19717 znak towarowy zgłoszony przez przedsiębiorstwo „Mocca” Import i Palarnia Kawy dla towarów: kawa palona i niepalona różnego rodzaju, kakao, czekolada, herbata, wyroby z cukru⁵³. Znak prawdopodobnie pełnił funkcję logo przedsiębiorstwa, przyjmując formę trójkąta równoramiennego (il. 16). Wewnątrz pola obrazowego, wypełnionymi paskami, znajduje się napis „Mocca TORUŃ”, odnoszący się do nazwy i siedziby przedsiębiorstwa. Napis „Mocca” został napisany stylizowanym pismem, z charakterystycznie zaznaczoną literą „M” i „a”, natomiast napis „TORUŃ” sporządzono pismem wersalikowym.

7. Młyn Lubicki Towarzystwo z ograniczoną poręką

Historia produkcji mąki w Lubiczu, miejscowości niedaleko Torunia, sięga czasów średniowiecznych. Tradycję tę podtrzymywano również w okresie międzywojennym. W książce adresowej Torunia z 1923 r. można przeczytać: „Przemysł młynarski Torunia reprezentują olbrzymie, w sposób nowoczesny urządzone, młyny parowe (największe – Młyn Toruński i Młyn Lubicki)”⁵⁴. Co prawda, rynek zbytu mąki

---

⁵¹ *Księga adresowa miasta Torunia wraz z Podgórzem i powiatem Toruń-wieś*, Toruń 1923.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ „Wiadomości Urzędu Patentowego” 1930 (kwiecień), R. 7, z. 4, s. 304.

⁵⁴ *Księga adresowa miasta Torunia wraz z Podgórzem i powiatem Toruń-wieś*, Toruń 1923.

w okresie dwudziestolecia międzywojennego był za mały na możliwości produkcyjne Młyna Lubickiego, jednak pomimo to przedsiębiorstwo było warte w 1934 r. aż 2 miliony złotych⁵⁵. Młyn Lubicki produkował „najprzedniejsze mąki pszenne, żytnie i czyste otręby”⁵⁶. Siedziba przedsiębiorstwa mieściła się w Toruniu przy ul. Kopernika, a produkcja odbywała się w podtoruńskim Lubiczu. W 1941 r. młyn w Lubiczu został spalony.

W kwietniu 1931 r. zarejestrowano pod nr. 21347 znak towarowy zgłoszony kilka miesięcy wcześniej przez Młyn Lubicki Towarzystwo z ograniczoną poręką dla towarów: mąka. Znak towarowy ma formę elipsoidalnej etykiety, w której centrum znajduje się napis „MAKA PSZENNA” (il. 17)⁵⁷. Pod spodem widoczna siedmioramienna gwiazda z podpisem „Znak ochronny”. Dookoła, w obramieniu umieszczono napisy: w górnej części nazwę przedsiębiorstwa: MŁYN LUBICKI T. z. o. p. TORUŃ, a w dolnej części: „GWIAZDA LUBICKA”, odnoszący się prawdopodobnie do flagowego produktu w ofercie, reklamowanego w prasie⁵⁸.

8. Przedsiębiorstwo Aleksander Freining

Niewiele informacji można znaleźć o przedsiębiorstwie Aleksandra Freininga, produkującym piwo i wody mineralne, mieszczącym się w Toruniu przy ul. Podmurnej. W prasie, w rubryce „najlepsza okazja kupna” tak reklamowano browar: „A. Freining, Toruń, Podmurna 58, tel. 1334, poleca swoje piwa: marcowe, świętojańskie, porter w beczkach, butelkach i syfonach. Wodę sodową – lemoniady”⁵⁹. W *Księżce adresowej miasta Torunia według stanu z czerwca 1936 roku* Aleksander

---

⁵⁵ S. Spandowski, *Lubiczem przez wieki interesowało się bardzo wiele osób*, <https://nowosci.com.pl/lubiczem-przez-wieki-interesowalo-sie-bardzo-wiele-osob/ar/10871932> [dostęp: 10.08.2023].

⁵⁶ *Księżka adresowa miasta Torunia według stanu z czerwca 1936 roku*, Toruń 1936, s. 74.

⁵⁷ „Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 8, z. 5, 1931 (maj), s. 356–357.

⁵⁸ Zob. np. „Przegląd Pomorski”, R 2, nr 295, 1929 (22 grudnia).

⁵⁹ „Dzień Pomorski”, R. 7, nr 27, 1935 (31 stycznia).

Freining figuruje jako kupiec, zaraz obok Jana Freininga, piwowara, zamieszkałego pod tym samym adresem⁶⁰.

Właściciel rozlewni Aleksander Freining 15 stycznia 1931 r. zgłosił słowny znak towarowy, który został zarejestrowany w czerwcu tego samego roku pod nr. 21569 dla towarów: wody mineralne, piwo⁶¹. Znak towarowy stanowi prosty, nieskomplikowany napis „Aleksander Freining” – imię i nazwisko właściciela przedsiębiorstwa przedstawione w dwóch wierszach. Znak towarowy był tłoczony przede wszystkim w szkłe, na butelkach, w których sprzedawano piwo rozlewane w browarze Aleksandra Freininga. Konieczność przeniesienia określonego wzoru na nieco trudniejszy materiał, jakim jest szkło, prawdopodobnie była decydującym powodem, dla którego odstąpiono od zaprojektowania bardziej skomplikowanego znaku towarowego. Przedsiębiorstwo działało również w okresie drugiej wojny światowej pod nazwą Brauerei Alexander Freining Thorn.

9. Pierwsza Krajowa Przetwórnia i Pakownia Smalcu „Standard” Spółka Akcyjna

W 1930 r. przy ul. Grudziądzkiej 124/126 wybudowano fabrykę należącą do Pierwszej Krajowej Przetwórni i Pakowni Smalcu „Standard” S.A. Przedsiębiorstwo zajmowało się przetwórstwem i sprzedażą smalcu, a także rafinacją oleju. Był to pierwszy tego rodzaju zakład w Polsce i miał duże znaczenie dla regulacji rynku wewnętrznego w handlu smalcem⁶². W pierwszej połowie 1934 r. Pierwsza Krajowa Przetwórnia i Pakownia Smalcu „Standard” S.A. wprowadziła do sprzedaży 20 ton smalcu i 840 ton oleju. W okresie II wojny światowej, w latach 1940–1943, na terenie dawnej fabryki smalcu „Standard” mieścił się niemiecki obóz przesiedleńczy w Toruniu (niem. *Umsiedlungslager Thorn*), a następnie podobóz (niem. *Unterglager*), nazywany powszechnie „Szmalcówką”.

---

⁶⁰ *Książka adresowa miasta Torunia według stanu z czerwca 1936 roku*, s. 146.

⁶¹ „Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 8, z. 7–8, 1931 (lipiec–sierpień), s. 471.

⁶² K. Przybyszewski, op. cit., s. 85.

Już w maju 1931 r. zarejestrowano znak towarowy o nr. 21424 dla towarów: smalec, zgłoszony w październiku 1930 r. (il. 18)⁶³. Znak towarowy stanowi wyjątek wśród znaków zgłoszonych przez toruńskie przedsiębiorstwa w okresie międzywojennym, ponieważ przedstawia scenę z życia codziennego – wypas trzody chlewnej przez młodego mężczyznę ubranego w tradycyjny strój ludowy, trzymającego bat w prawej dłoni oraz poganiacz w lewej dłoni. Niedaleko mężczyzny umieszczono stado trzody chlewnej, podążające w kierunku słońca. Widoczne są również dwa plany – na pierwszym planie znajduje się opisana scena, a na drugim planie horyzont i słońce z rozchodzącymi się promieniami. W lewym górnym rogu umieszczono napis „ŚWIT”. Scena ta została przedstawiona dość schematycznie, a nawet – umownie i szkicowo. Głównymi środkami wyrazu dla tego znaku towarowego stały się kreśka i kontur – przestrzenie pomiędzy liniami pozostają niewypełnione. Kompozycja znaku towarowego (leżący prostokąt) wskazuje, że takie przedstawienie mogło być przeznaczone do oznaczania opakowań zawierających produkowany przez przedsiębiorstwo smalec.

Podsumowanie

Należy podkreślić, że toruńskie przedsiębiorstwa nie były szczególnie zainteresowane rejestracją znaków towarowych używanych w obrocie gospodarczym. Znaki towarowe zarejestrowane w latach 1924–1939 na rzecz toruńskich przedsiębiorstw to nieznaczny ułamek wśród znaków zarejestrowanych na terenie całej Rzeczypospolitej w okresie międzywojennym⁶⁴. Warto dodać, że na łamach prasy można dostrzec wiele powtarzających się materiałów reklamujących przedsiębiorstwa, których znaków próżno szukać w wydaniach „Wiadomości Urzędu Patentowego” z lat 1924–1939, a które cieszyły się uznaniem lokalnych konsumentów.

Wiele znaków towarowych zarejestrowanych w okresie międzywojennym zawiera elementy wprost odnoszące się do miejsca, z którego

---

⁶³ „Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 8, z. 6, 1931 (czerwiec), s. 401.

⁶⁴ K. Orłowska-Radecka, op. cit., s. 82.

pochodzi dany produkt. Do najpopularniejszych należą elementy kojarzące się z Wisłą (np. Perły Wiślane, Weichsel-Wellen), postacią Mikołaja Kopernika (np. Copernicus, Kopernik, znak towarowy fabryki Bracia Dalkowscy), postacią zakonnicy Katarzyny – bohaterką jednej z najpopularniejszych legend toruńskich o piernikach (np. Thorner Katharinchen, Katharinchen Nonna, Katharinchen Sonja) czy zawierające sformułowanie „toruński”, „thorner” „Toruń”, „Thorn” (np. Thorner Lebkuchen, Thorner Ordensplätzchen, Krople toruńskie Wuma, Mocca Toruń). Wiele znaków towarowych zawiera także imię oraz nazwisko właściciela lub założyciela danego przedsiębiorstwa czy jego inicjały (np. Gustav Weese Gee-Wee-Tho, Thomas, Thomas Brunnenkuchen, Thomas Russische Würfel, Thomas' Dessert „Katharinchen Sonja”, Aleksander Freining, BH)⁶⁵.

Oprócz znaków towarowych zgłoszonych dla branży spożywczej, przedsiębiorcy toruńscy w okresie międzywojennym zgłosili również znaki dla produktów chemicznych, leczniczych, kosmetycznych (18 znaków towarowych), produkcji mebli (3 znaki towarowe), rowerów i motocykli (3 znaki towarowe), produkcji grzejników (1 znak towarowych) oraz produkcji nasion (1 znak towarowy).

Podsumowując, warto dodać, że problematyka znaków towarowych w przestrzeni Torunia pozostawała dotychczas poza zainteresowaniami badaczy, a niniejszy artykuł obejmuje niewielki fragment tego zagadnienia.

---

⁶⁵ Ibidem, s. 79.

Ilustracje do tekstu

Il. 1. Znak towarowy (nr rej. 6613) zarejestrowany 15 lipca 1925 r., data pierwszeństwa 30 sierpnia 1920 r., zgłoszony przez przedsiębiorstwo Gustav Weese

Nr 6612

Il. 2. Znak towarowy (nr rej. 6612) zarejestrowany 15 lipca 1925 r., data pierwszeństwa 30 sierpnia 1920 r., zgłoszony przez przedsiębiorstwo Gustav Weese

Il. 3. Znak towarowy (nr rej. 6621) zarejestrowany 16 lipca 1925 r., data pierwszeństwa 30 sierpnia 1920 r., zgłoszony przez przedsiębiorstwo Gustav Weese

Il. 4. Znak towarowy (nr rej. 6623) zarejestrowany 16 lipca 1925 r., data pierwszeństwa 30 sierpnia 1920 r., zgłoszony przez przedsiębiorstwo Gustav Weese

Il. 5. Znak towarowy (nr rej. 13942), zarejestrowany 2 grudnia 1926 r., data pierwszeństwa 7 października 1922 r., zgłoszony przez przedsiębiorstwo Gustav Weese

Il. 6. Znak towarowy (nr rej. 15135) zarejestrowany 30 lipca 1927 r., data pierwszeństwa 19 stycznia 1927 r., zgłoszony przez przedsiębiorstwo Gustav Weese

Il. 7. Znak towarowy (nr rej. 15145) zarejestrowany 30 lipca 1927 r., data pierwszeństwa 28 sierpnia 1926 r., zgłoszony przez przedsiębiorstwo Gustav Weese

Il. 8. Znak towarowy (nr rej. 16594) zarejestrowany 12 maja 1928 r., data pierwszeństwa 28 listopada 1927 r., zgłoszony przez przedsiębiorstwo Gustav Weese

Il. 9. Znak towarowy (nr rej. 16594) zarejestrowany 27 lipca 1928 r., data pierwszeństwa 27 marca 1928 r., zgłoszony przez przedsiębiorstwo Gustav Weese

Il. 10. Znak towarowy (nr rej. 9719) zarejestrowany 14 listopada 1925 r., data pierwszeństwa 21 stycznia 1922 r., zgłoszony przez przedsiębiorstwo Hermann Thomas

Il. 11. Znak towarowy (nr rej. 9720) zarejestrowany 14 listopada 1925 r., data pierwszeństwa 21 stycznia 1922 r., zgłoszony przez przedsiębiorstwo Hermann Thomas

Il. 12. Znak towarowy (nr 11946) zarejestrowany 9 kwietnia 1926 r., data pierwszeństwa 10 lipca 1922 r., zgłoszony przez przedsiębiorstwo Sultan & Co., nast. W. Maćkowiak

Il. 13. Znak towarowy (nr rej. 14119), zarejestrowany 12 stycznia 1927 r., data pierwszeństwa 17 lipca 1926 r., zgłoszony przez przedsiębiorstwo Browar Toruński Towarzystwo Akcyjne

Il. 14. Znak towarowy (nr rej. 16164), zarejestrowany 18 lutego 1928 r., data pierwszeństwa 22 czerwca 1927 r., zgłoszony przez przedsiębiorstwo Browar Toruński Towarzystwo Akcyjne

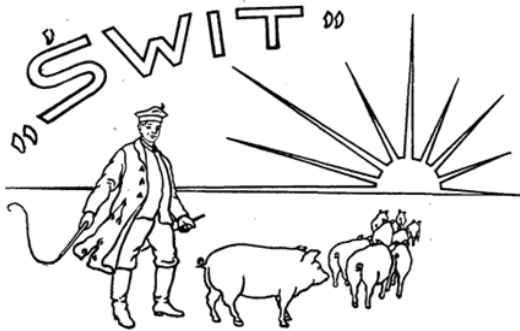
Il. 15. Znak towarowy (nr rej. 11973) zarejestrowany 9 kwietnia, data pierwszeństwa 24 stycznia 1923 r., zgłoszony przez przedsiębiorstwo Bracia Dalkowscy

Il. 16. Znak towarowy (nr rej. 19717) zarejestrowany 28 marca 1930 r., data pierwszeństwa 3 kwietnia 1929 r., zgłoszony przez przedsiębiorstwo „Mocca” Import i Palarnia Kawy

Il. 17. Znak towarowy (nr rej. 21347) zarejestrowany 24 kwietnia 1931 r., data pierwszeństwa 10 grudnia 1930 r., zgłoszony przez przedsiębiorstwo Młyn Lubicki Towarzystwo z ograniczoną poręką

Il. 18. Znak towarowy (nr rej. 21424) zarejestrowany 18 maja 1931 r., data pierwszeństwa 27 października 1930 r., zgłoszony przez przedsiębiorstwo Pierwsza Krajowa Przetwórnia i Pakownia Smalcu „Standard” Spółka Akcyjna

Bibliografia

Źródła:

- „Dzień Pomorski”, R. 7, nr 27, 1935 (31 stycznia).
„Przegląd Pomorski”, R. 2, nr 295, 1929 (22 grudnia).
„Słowo Pomorskie”, R. 7, nr 255, 1927 (6 listopada).
„Słowo Pomorskie”, R. 7, nr 257, 1927 (9 listopada).
„Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 1, z. 1, 1924 (maj).
„Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 2, z. 11, 1925 (listopad).
„Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 2, z. 12, 1925 (grudzień).
„Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 2, z. 7, 1925 (lipiec).
„Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 3, z. 4, 1926 (kwiecień).
„Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 3, z. 7, 1926 (lipiec).
„Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 3., z. 12, 1926 (grudzień).
„Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 4, z. 2, 1927 (luty).
„Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 4, z. 8, 1927 (sierpień).
„Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 5, z. 3, 1928 (marzec).
„Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 5, z. 6, 1928 (czerwiec).
„Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 5, z. 9, 1928 (wrzesień).
„Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 7, z. 4, 1930 (kwiecień).
„Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 8, z. 3, 1931 (marzec).
„Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 8, z. 5, 1931 (maj).
„Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 8, z. 6, 1931 (czerwiec).
„Wiadomości Urzędu Patentowego”, R. 8, z. 7–8, 1931 (lipiec–sierpień).
Książka adresowa miasta Torunia według stanu z czerwca 1936 roku, Toruń 1936.
Księga adresowa i informacyjna miasta Torunia, Toruń 1932.
Księga adresowa miasta Torunia wraz z Podgórzem i powiatem Toruń-wieś, Toruń 1923.

Opracowania:

- Chlabicz K., *Pozycja ustrojowa oraz zadania Urzędu Patentowego Rzeczypospolitej Polskiej w sprawach własności przemysłowej w ujęciu historycznym*, „Miscellanea Historico-Iuridica”, t. 17, z. 2, 2018, s. 361–374.
Daško N., *Prawnokarna ochrona znaków towarowych*, Warszawa 2017.

- Kucharzewska J., *Historia rodziny Weese – fabrykantów toruńskich pierników – i jej inwestycje budowlane w Toruniu*, Toruń 2017.
- Orłowska-Radecka K., *Znaki towarowe przedsiębiorstw toruńskich zarejestrowane w okresie międzywojennym – zarys zagadnienia*, „Człowiek a historia. Ludzie i wydarzenia”, t IX, s. 76
- Przybyszewski K., *Toruń w drugiej Rzeczypospolitej 1920–1939*, Toruń 1994.
- Sudziński R., Samulski M., *Dzieje przemysłu piernikarskiego w Toruniu*, „Rocznik Toruński”, nr 6, 1971, s. 7–39.

Akty prawne:

- Dekret tymczasowy o Urzędzie Patentowym z dnia 13 grudnia 1918 r. (Dz.U. 1918, nr 21, poz. 66).
- Dekret o ochronie znaków towarowych z dnia 4 lutego 1919 r. (Dz.Pr.P.P. 1919, nr 13, poz. 139).
- Ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. Prawo własności przemysłowej (t.j. Dz.U. z 2023, poz. 1170).

Strony internetowe:

- <http://www.historiafabryk.pl/projekt/baza-spolek-akcyjnych/browar-torunski-towarzystwo-akcyjne.html> [dostęp: 10.08.2023].
- <https://uprp.gov.pl/pl/przedmioty-ochrony/znaki-towarowe/znaki-towarowe-informacje-podstawowe/co-to-jest-znak-towarowy> [dostęp: 10.08.2023].
- Kluczward K., *Specjalność Wuma Kamp i rajd... szlakiem knajp (BP)*, <https://toruniarnia.blogspot.com/2016/05/specjalnosc-wuma-kamp-i-rajd-szlakiem.html> [dostęp: 10.08.2023].
- Lech M., *Pierwszy zarejestrowany znak towarowy w Polsce*, <https://znakitowarowe-blog.pl/pierwszy-zarejestrowany-znak-towarowy-w-polsce/> [dostęp: 10.08.2023].
- Lewandowski K., *Fabryka Hermanna Thomasa*, <https://muzeum.torun.pl/blog/fabryka-herrmanna-thomasa/> [dostęp: 10.08.2023].
- Spandowski S., *Lubiczem przez wieki interesowało się bardzo wiele osób*, <https://nowosci.com.pl/lubiczem-przez-wieki-interesowalo-sie-bardzo-wiele-osob/ar/10871932> [dostęp: 10.08.2023].
- Spandowski S., *Tablica przed toruńskim Polmosem wywołała dyskusję*, <https://nowosci.com.pl/tablica-przed-torunskim-polmosem-wywolala-dyskusje/ar/10856748> [dostęp: 10.08.2023].